

BRITT HALLERDT

Studieresultat och social bakgrund

— en översikt över
fem års forskning

Skolverket

BRITT HALLERDT

Studieresultat och social bakgrund

— *en översikt över
fem års forskning*

SKOLVERKET

SKOLVERKETS MONOGRAFISERIE

är en skriftserie som etablerats för att möjliggöra utgivning av material, som producerats med stöd eller på uppdrag av Skolverket.

Det gemensamma för skrifterna är att Skolverket gjort en bedömning att materialet har ett intresse för en bredare publik.

Författarna själva svarar för innehållet och de ställningstaganden som görs.

SKRIFTER SOM PUBLICERATS I SERIEN:

Hultman & Hörberg:

Kunskapsutnyttjande

– Ett informellt perspektiv på hur kunskap och forskning används i skolan

Ingegerd Municio

Genomförande

Vem tolkar beslut och vem ser till att reformer blir mer än ord?

Kjell Granström & Charlotta Einarsson

Forskning om liv och arbete i svenska klassrum

En översikt

BESTÄLLNINGSADRESS:

LIBER DISTRIBUTION
PUBLIKATIONSTJÄNST
162 89 STOCKHOLM

TEL: 08-690 95 76

FAX: 08-690 95 50

Best nr **95:141**

Britt Hallerdt:

Studieresultat och social bakgrund

– en översikt över fem års forskning

ISBN 91-88372-71-5

FORM: GRAFISK STUDIO RING

TRYCKT HOS T-TRYCK AB, STOCKHOLM 1995

PDF-PRODUKTION: T-TRYCK AB, STOCKHOLM 2000

Innehåll

1	Inledning och syfte	5
2	Avgränsning	6
3	”Karaktäristik” av aktuella forskningsrapporter	7
4	Studier med utgångspunkt i enskilda ämnen inom grundskolan	8
	Social bakgrund och standardprov i svenska	8
	Social bakgrund, svenskundervisning och skrivning	10
	Hemkultur och skrivprestationer	12
5	Skolklimat, skolkarriär och livschanser	14
	Skolklimat och prestationer i åtta skolor	14
	Vägen genom utbildningssystemet	16
	Skola – fritid – framtid	19
6	Övergång till högre studier	22
	Ursprung och utbildning	22
7	Sammanfattning och avslutning	26
	Social bakgrund	26
	Skolors och klassers sociala sammansättning	28
	Studieresultatens konsekvenser	28
	Källor	30

Inledning och syfte

”Frågan om, hur skillnaderna i betyg och testresultat mellan olika grupper uppkommer och utvecklas, bildar ett enormt forskningsfält, där urvalet till högre utbildning och verkningarna av högre utbildning endast utgör en del”. Citatet är Gunnar Boalts och står att läsa i hans doktorsavhandling ”Skolutbildning och skolresultat” från 1947.¹

Forskningsfältet är onekligen stort och kunskapen svårfångad, det inser den som försöker ta del av efterföljande forskarmödor. Men i all sin komplexitet har frågan om ”börd och framgång” fortfarande både ett teoretiskt och ett i allra högsta grad praktiskt intresse.

Den här översikten syftar till att kortfattat, förhoppningsvis begripligt och konkret beskriva vad de *senaste* fem årens forskning om eventuella samband mellan social bakgrund och studieresultat kommit fram till.

Kunskapsöversikten vänder sig till såväl skoladministratörer som lärare som önskar ta del av andras syn på den egna verkligheten. Framställningen kommer inte att göras speciellt detaljerad, utan tanken är att de som önskar läsa mer ska kunna gå tillbaka till respektive originalframställning.

---

¹ Boalt, Gunnar (1947): Skolutbildning och skolresultat för barn ur olika samhällsgrupper i Stockholm. Stockholm. P.A. Nordstedt & Söner., sid. 11

Avgränsning

Översikten tar upp svenska forskningsrapporter som publicerats åren 1988 till och med 1993 och som berör frågan om sambandet mellan social bakgrund och studieresultat. C-uppsatser och därmed jämförligt material ingår inte i översikten. Refererade rapporter kan bygga på eget insamlat material eller vara egna analyser av statistiskt material insamlat av andra. Det är inte ovanligt att samma undersökningsmaterial presenteras i olika former. En strävan har varit att här referera och endast utgå ifrån huvudpublikationerna.

”Karaktäristik” av aktuella forskningsrapporter

Två huvudområden utkristalliseras i forskningsrapporterna under aktuell tid. Dels finns undersökningar där forskarna intresserar sig för social bakgrund och studieframgång i vissa ämnen. Här är studier kring svenskämnet – det dominerande och eleverna på grundskolans högstadium är föremål för studierna.

Dels finns rapporter som egentligen har sitt intresse i hur elever väljer studievägar och varför, men där sambandet mellan social bakgrund och studieframgång, oftast uttryckt i betyg, finns med i undersökningarna. Här finns exempel både på studier om övergång från grundskola till gymnasieskola och övergång från gymnasieskola till högskola/universitet.

Studier med utgångspunkt i enskilda ämnen inom grundskolan

Social bakgrund och standardprov i svenska

Pedagogiska institutionen vid lärarhögskolan i Malmö har sedan 1983 på SÖ:s uppdrag haft ansvar för konstruktion, utvärdering och forskning kring standardprov och centrala prov i svenska. Bland många studier är en specialstudie om standardprovets samband med sociologiska förhållanden intressant i det här sammanhanget.² Forskarna var bland annat intresserade av att se vad som bäst kan förutsäga skolframgång. 290 elever födda mellan 1967 och 1969 från ett högstadium i Malmö ingick i studien och en mängd data om eleverna samlades in av Barbro Eneskär. Hon delar upp sina elevdata i dels kognitiva dels sociologiska.³

Till de kognitiva hör bland annat resultaten från Ljungblads s k höstprov som eleverna gjort i början av åk 1, skolbetyg i alla ämnen i åk 6 och åk 9 samt resultat från en del andra test.

Till de sociologiska hör bland annat uppgifter om fars och mors ålder, nationalitet och yrke, kontakt med socialbyrå, hur många

---

² Eneskär, Barbro (1988): Forskning kring standardproven i svenska 1983-1986. Malmö. Lärarhögskolan. Pedagogisk-psykologiska problem nr 492

³ a.a., sid 97

gångar eleverna bytt skola under låg-och mellanstadiet samt eventuell klinikundervisning under låg-och mellanstadiet. Elevernas socialgruppstillhörighet bestämdes utifrån faderns yrke i de flesta fall. Moderns yrke användes endast då faderns yrke inte var känt. Yrkena klassificerades i fyra socialgrupper, som inte är närmare preciserade.

Uppgifterna hämtades från skolans elevkort, länsstyrelsen och socialförvaltningen.

Alla enskilda variabler, såväl kognitiva som sociologiska jämfördes med resultaten från flera deluppgifter i prosaproven, informationsprovet och skrivprovet från standardproven 1983 och 1984, vilket gav "åtskilliga tusental med korrelationer". Alla samband har inte analyserats i detalj, utan Eneskär har försökt att se vilka frågor eller prov som kan tänkas ha samband med kognitiva eller sociologiska förhållanden.

Eneskär konstaterar efter att ha studerat sambanden att kognitiva data, dvs resultat på test och betyg, har större samband med prestationerna på standardproven som helhet än sociala förhållanden.

Resultaten från 1983 respektive 1984 är dock mycket olika både vad gäller sambanden kognitiva data och resultaten på proven samt sambanden sociala data och resultaten på proven.

Gemensamt för de båda årens resultat är dock att kognitiva variabler har starkare samband med provresultaten. Författaren diskuterar inte närmare hur kognitiva variabler och sociala variabler påverkar varandra utan konstaterar att: "Några enstaka frågor kan vålla svårigheter för invandrarelever, men övriga samband mellan läsuppgifter och sociologiska förhållanden är nog mera en följd av sambanden mellan kognitiva och sociala faktorer".⁴

---

4 a.a., sid. 110

Social bakgrund, svenskundervisning och skrivning

The International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA) är en sammanslutning av ett 40-tal stater som lett olika jämförande kunskapsundersökningar sedan början av 60-talet. 1980 beslutade IEA att göra en internationell undersökning i skrivning. Undersökningen syftade till att försöka identifiera vilka faktorer som kan relateras till elev, lärare, skola och hem och som kan förklara varför elevers prestationer i skrivning varierar. Datainsamlingen i Sverige påbörjades 1984. Undersökningen omfattar tre åldersgrupper, årskurs 6 på mellanstadiet, åk 9 på högstadiet samt åk 3 på tre- respektive fyraårigt gymnasium och åk 2 på tvåårigt gymnasium.

I den här delstudien⁵ ingår elever i åk 9, ett stickprov som består av 1 701 elever från 72 klasser. Eleverna har besvarat två enkäter och gjort några olika typer av skrivuppgifter.

Den ena elevenkäten⁶ är inriktad på situationen i skolan och tar bland annat upp frågor om hur ofta eleverna får skriva längre eller kortare uppsatser i olika skolämnen, om eleverna tycker om att skriva och vad de tycker bäst om att skriva.

Den andra elevenkäten, som är inriktad på hemförhållanden, ställer bland annat frågor om föräldrars utbildning och yrke, egna utbildnings- och yrkesplaner, vilken tillgång eleverna har till och hur de utnyttjar böcker och tidningar, vad familjen gör tillsammans osv.

Varje elev har också gjort två till tre skrivuppgifter av lite olika karaktär, som till exempel ett meddelande av praktisk art, en personlig berättelse och en argumenterande uppsats. Uppgifterna var roterade, vilket innebär att alla elever i en klass inte gjorde samma uppgifter. En uppgift hade tre medbedömare, resten av uppsatser-

---

5 Löfgren, Horst & Löfqvist, Gert (1989). Relationer mellan elevers sociokulturella bakgrund, undervisningen i skolan och elevernas skolprestationer. Malmö. Lärarhögskolan. Pedagogisk-psykologiska problem nr 513.

6 Se Löfqvist, Gert, 1988: Studier av elevers skrivförmåga. Uppläggning och innehåll. Lund. Studentlitteratur. Sid 123 - 142

na bedömdes av två personer. Medelvärdet av bedömarnas betyg blev elevens betyg på uppgiften.

I undersökningen ingick också en enkät till lärarna och en enkät till skolledningen. Samtliga 72 lärare i svenska besvarade enkäten, som ställde frågor om undervisningens mål, planering, genomförande och återkoppling till eleverna.

För att förklara skillnader mellan elevers prestationer i uppsatsskrivning gjordes en modell utifrån vissa antaganden. Modellen försöker beakta både generella teorier om faktorer som påverkar skolans verksamhet och faktorer som speciellt påverkar skrivfärdigheten.⁷

Av modellen framgår vilka faktorer som anses ha en direkt påverkan respektive indirekt påverkan på elevernas prestationer. Man utgick till exempel ifrån att undervisningen skulle vara en sådan faktor som hade direkt påverkan på skrivprestationerna, medan hemmet är en faktor som påverkar prestationerna indirekt.

Med hjälp av insamlade data prövades modellen. I den prövningen framkom till exempel att det inte fanns några samband mellan lärarnas sätt att planera och genomföra sin undervisning med elevernas prestationer. Däremot bekräftades att elevernas bakgrundsförhållanden påverkar skrivprestationerna.

I nästa steg gjordes en analys av de elever som skrivit en argumenterande uppsats. Betyget på uppsatsen var den beroende variabeln och antalet elever som ingick i analysen 365. Kön, hemkultur, elevens attityd till skrivning, uppfattning om sin egen förmåga och i viss mån elevens framtida studieplaner var de faktorer som påverkade betygen mest i positiv riktning. Flickor hade en betydligt mer positiv attityd till skrivning, de skriver också mer på fritiden t.ex. brev och dagböcker, än pojkar och det påverkade resultaten.

---

7 Löfqvist 1988, sid 57

Diskussioner om arbete och skola, böcker och TV, om gemensamma familjeangelägenheter är det som kallas för hemkultur i undersökningen. Även här ger flickorna svar som visar att de deltar mer i sådana diskussioner än pojkar.

Då Löfgren och Löfqvist gjorde analyser på medelvärdena för klasserna fann de bland annat ett starkare samband mellan social bakgrund, dvs föräldrars yrke, och skrivprestationer än då analyserna gjordes utifrån enskilda individer.

De fann också att avsaknaden av samband mellan undervisning och elevresultat kvarstod. För att kunna påvisa sådana effekter menar författarna att det krävs en annan typ av studie som görs över en längre tid och med eventuellt andra metoder.

Hemkultur och skrivprestationer

Rapporten⁸ är en av flera rapporter som publicerats inom ramen för IEA-projektet i skrivning. Det är samma undersökningsgrupper som i rapporten Löfgren-Löfqvist, 1989.

I rapporten beskrivs hur man gått tillväga för att reducera antalet faktorer inför de analyser som gjorts. Föräldrars utbildning användes inte i analyserna. Bortfallet i svaret på frågan var alltför stort och underlaget blev därför för litet. Eleverna på mellanstadiet visste oftast inte vilken utbildning föräldrarna hade. Cirka hälften av alla elever har inte gett något svar alls på frågan.⁹ Däremot kunde eleverna beskriva fars och mors yrke. Yrkena rangordnades efter samma socioekonomiska indelning som Statistiska Centralbyrån (SCB) använder sig av. Uppgifterna om yrke ansågs ge en viss uppfattning om föräldrars utbildning.

---

8 Löfqvist, Gert (1989) : Prestationer i fri skrivning - en orsaksanalys. Malmö. Lärarhögskolan. Pedagogisk-psykologiska problem, nr 522

9 a.a., sid 30

Det visade sig dock att föräldrars yrke hade svaga direkta samband med elevernas skrivprestationer. Däremot påverkade föräldrars yrke till exempel elevernas utbildningsplaner och därigenom indirekt deras skrivprestationer. ”Ju högre yrkesställning föräldrarna har, desto längre utbildning tänker sig eleverna”.¹⁰

Det var samma tendens för eleverna i åk 6-gruppen, åk 9-gruppen och gymnasiegruppen men sambandet utbildningsplaner och betyg ökade med tilltagande ålder.

Hemkulturen, som omfattar ett flertal variabler och ger ett mått på samhörighet och kontakt inom familjen, påverkar alla tre gruppernas inställning till skola samt till skrivning. För åk 9 och gymnasiet påverkar också hemkulturen tankar på fortsatta studier. Hemkulturen påverkar också inställningen till all slags läsning för nöjes skull, utom serieläsning. För åk 6 finns ett direkt samband mellan läsintresse och betyg.

Jämfört med den modell som ställts upp styrker det insamlade materialet att hembakgrunden är betydelsefull för studieresultaten, men eftersom variationerna är stora finns det en betydande del som inte kan förklaras med den analys som gjorts ”utan som orsakas av andra faktorer”.¹¹

---

¹⁰ a.a., sid 42

¹¹ a.a., sid 45

Skolklimat, skolkarriär och livschanser

Skolklimat och prestationer i åtta skolor

Undersökningens¹² främsta syfte var att pröva ut frågeformulär som skulle kunna användas för att mäta det pedagogiska och sociala klimatet i skolan. Bakom det intresset låg den, framförallt internationella, forskning som iakttagit att vissa skolor förefaller mer framgångsrika än andra, det vill säga, skolor där elever lär sig mer, trivs bättre och anpassar sig bättre till skola och samhälle. Men där frågan om varför det är på det viset fortfarande är obesvarad.

Pedagogiskt och socialt klimat definieras i undersökningen som ”skolledningens och lärarnas förväntningar på samt normer och värderingar om skolans syfte, möjligheter och begränsningar samt deras handlingsmönster gentemot kolleger, elever och föräldrar”.¹³

Definitionen antyder ett ”skolperspektiv” på klimatet där elev- och föräldrars förväntningar, normer och handlingsmönster inte inkluderas i själva definitionen. Däremot utgör svaren från såväl elever som lärare grunden för kunskapen om hur en skolas sociala och pedagogiska klimat uppfattas.¹⁴

Under läsåret 87/88 samlades data in från åtta skolor i stock-

---

¹² Grosin, Lennart (1991): Skolklimat, prestation och uppförande i åtta högstadieskolor. Stockholm. Pedagogiska institutionen. Rapport nr 53.

¹³ a.a., sid 11

¹⁴ a.a., sid 16

holmsområdet. Från sju skolor samlades material in både från elever och lärare, i en skola enbart från lärare.

Både elevformulär och lärarformulär innehöll frågor i form av påståenden som man i en fyrgradig skala kunde ta avstånd från eller instämma i.

Lärarna fick 140 påståenden att ta ställning till och eleverna 45. Påståendena i lärarformuläret täckte av sjutton olika områden, som t ex förväntningar, undervisningsmetoder, lärarnas samarbete och planering, enhetlighet om mål och normer, skolledning samt skola och hem.

Elevformulärets påståenden omfattade åtta olika områden som t.ex. förväntningar, lärares stöd, elevmedverkan samt skola och hem. Samtliga områden i elevformuläret motsvaras av områden i lärarformuläret.

Svarsfrekvensen i sju av skolorna varierade bland lärarna från 57% till 75% och bland eleverna från 73% till 86%. Svarsfrekvensen i den åttonde skolan var låg på grund av ”att ett antal formulär kom på avvägar”. Den skolan har utgått vid databehandlingen. Totalt svarade 208 lärare på formuläret och 745 elever i åk 7-9.

Bortfallet i svar bland lärarna har inte analyserats, främst beroende på att lärarna fick svara anonymt. Eleverna fick besvara formuläret under lektionstid och det bortfall som uppstod överensstämmer med den faktiska frånvaron vid lektionstillfället.¹⁵

Uppgifterna om elevernas sociala bakgrund bygger på Folk-och bostadsräkningen 1985. Den s.k. hushållsföreståndarens¹⁶ yrkestillhörighet är klassificerad enligt en fyrgradig skala:

---

¹⁵ a.a., sid 37

¹⁶ a.a., sid 34

1. Högre tjänstemän
2. Företagare
3. Tjänstemän på mellannivå och lägre tjänstemän samt
4. Facklärd och icke facklärd arbetare.

Betygen grundar sig på betygsmedelvärden hämtade från skolornas betygs kataloger för årskurs 9, 1988.

Alla data har behandlats på skolnivå. Det innebär t ex för den sociala bakgrunden att *skolorna* har klassificerats utifrån den socialgrupp som dominerar bland eleverna på skolan. Enligt beskrivningen av skolorna¹⁷ domineras en skola av barn från socialgrupp 1 och 2. Två skolor domineras av barn från socialgrupp 3 och 4. I en skola är majoriteten av barnen från invandrargrupper. Av ett diagram¹⁸ framgår att den skolan socialgruppsmässigt har rangordnats sist bland de skolor som ingick i undersökningen. Dessutom ingick en högstatusskola, en lågstatusskola och en skola med genomsnittlig social sammansättning.

Att använda betyg som enda mått på elevernas resultat menar Grosin kan vara vanskligt. Samma medelbetyg kan avspegla olika kunskapsnivå i olika skolor. Standardprov hade kunnat vara ett bra komplement, men eftersom de användes mycket sporadiskt i de aktuella skolorna utnyttjades inte dessa.

Sambandet mellan elevernas sociala bakgrund och betygsmedelvärdena visar ett positivt och säkert samband. Däremot är sambandet mellan social bakgrund och skolklimat visserligen positivt men inte så starkt. Vid jämförelse mellan skolklimat (ur lärarnas synvinkel), elevernas sociala bakgrund samt betygsmedelvärden placerar sig en skola, som socialgruppsmässigt har en låg rang,

---

¹⁷ a.a., sid 35

¹⁸ diagram 9.1, sid 41

högt både vad gäller betygsmedelvärde och positivt skolklimat.

Resultatet bekräftar, enligt Grosin, att ett positivt skolklimat inte nödvändigtvis är beroende av elevernas sociala bakgrund.

Databearbetningarna i undersökningen visar att skolklimatet påverkar elevernas prestationer och uppförande medan den sociala bakgrunden påverkar elevernas självkänsla och normer.

Grosin framhåller att social bakgrund uttryckt i socioekonomiska termer inte är tillräckligt för att förstå varför elevresultaten varierar mellan skolor. Hur "hemmets läroplan", dvs föräldrarnas förhållningssätt till sina barns skolarbete, liv och levnadsförhållanden, samverkar med andra faktorer och påverkar skolklimat och elevernas resultat är fortfarande ett utforskat område.

Vägen genom utbildningssystemet

Utbildningens betydelse för den sociala reproduktionen är det grundläggande intresset i undersökningen¹⁹. Tyngdpunkten för intresset har varit att kartlägga och beskriva skolkarriärer för elever med olika social bakgrund och analysera betydelsen av relationen mellan "utgångsposition" och "slutposition". Syftet var inte att ge tänkbara förklaringar, utan att göra en kartläggning som skulle kunna ge en grund för vilka frågeställningar som är av intresse för vidare forskning.

Två centrala begrepp som författaren utgår ifrån är elevperspektiv och skolkarriär. Elevperspektivet är valt utifrån tanken att om man ska försöka beskriva samspelet mellan skola och elever är det nödvändigt att också ta del av elevernas egen syn på sin skoltid.

Elevperspektivet har fångats in genom att eleverna själva i ett

---

¹⁹ Pérez Prieto, Hector (1989) : Genom utbildningssystemet och in isamhällsstrukturen. En empirisk analys av en grupp elevers skolkarriärer. Pedagogiska institutionen. Uppsala Universitet. Arbetsrapport nr 144.

frågeformulär fått beskriva sina egna upplevelser och uppfattning om sin skolsituation.

Skolkarriär innebär här dels vägen genom skolan, hur man valt kurser, linjer och vilka skolprestationer man gjort, dels vilken selsättning man haft ett antal år efter skolan.

Analysen grundar sig på ett material som består av ett antal olika uppgifter om 671 elever födda 1963 i en medelstor svensk industristad. Materialet började samlas in 1970 i samband med ett annat forskningsprojekt. Där finns information om resultat på kunskapsprov och tester, betyg, social bakgrund osv. Vidare finns uppgifter om elevernas väg genom högstadiet och gymnasieskola.²⁰ Befintlig information kompletterades med en enkät som innehöll dels frågor om vad eleverna gjort efter grundskolan vid tre olika tidpunkter, dels frågor och påståenden som avsåg att belysa elevernas syn på skolan och sin skoltid.

I det här sammanhanget är det speciellt den tabell²¹ som sammanställer resultat på prov i olika årskurser i relation till dels social bakgrund och dels ”karriär” vid tre tidpunkter efter grundskolan som är av intresse. På basis av enkätsvaren har sysselsättningen klassificerats som antingen arbetarklass (hit hör tex 2-årigt gymnasium, tillverkningsarbete, servicearbete) eller medelklass (tex 3-årigt gymnasium, yrken i mellanställning, universitetsstudier).

Den sociala bakgrunden grundar sig på uppgifterna om faders yrke när eleverna gick i åk 6. Även här arbetar man med två grupperingar, dels medelklass som består av barn från både socialgrupp 1 och 2, och dels arbetarklass. Trots att indelningen till viss del är diffus och ibland innebär vissa gränsdragningsproblem fångar indelningen, enligt författaren, den viktigaste aspekten nämligen ställningen i produktionsprocessen.

---

²⁰ Perez 1988, sid 2

²¹ Pérez 1989, sid 34

Rent teoretiskt är 16 olika kombinationer möjliga, men fyra grupper är störst, nämligen arbetarbarn som vid samtliga tre tidpunkter antingen haft sysselsättningar klassificerade som arbetarklass (28% av samtliga) eller medelklass (9% av samtliga). För medelklassbarnen har 17% av samtliga haft arbetarbarnklasssysselsättning vid de tre tillfällena och 20% haft medelklasssysselsättningar.

Arbetarbarn som gör arbetarkarriär har genomgående *lägre* medelvärden på samtliga prov än medelklassbarnen som gör arbetarkarriär. De arbetarbarn som gör medelklasskarriär har genomgående *högre* medelvärden än medelklassbarnen som gör arbetarkarriär. Mönstret startar redan i samband med skolmognadsprovet och går igen under hela skoltiden till årskurs 9.

Författaren konstaterar att det inte sker någon omfördelning av kunskaper mellan de olika grupperna, utan de ursprungliga skillnaderna kvarstår och till och med förstärks under skoltiden.

Den kulturella miljön i hemmet, uttryckt som mängden böcker hemma och föräldrars frågor om skolarbetet, visade stora skillnader mellan arbetarbarn och medelklassbarn. Men när frågan gällde hur mycket man faktiskt läste och i vilken utsträckning föräldrar uppmuntrade till läsning går skiljelinjen mellan de som har medelklass- respektive arbetarklasssysselsättning *oavsett* social bakgrund.

Skola – fritid – framtid

I en rapport²² görs en beskrivning av ungdomars olika livschanser och hur de formas av dessa. Ett av syftena är att analysera vilka konsekvenser olika livsvillkor får för ungdomars syn på sin framtid och vilka valmöjligheter de uppfattar att de har.

---

²² Jönsson, Ingrid, Trondman, Mats, Arnman, Göran & Palme, Mikael (1993): Skola - fritid - framtid. Lund. Studentlitteratur.

Begreppet livschanser rymmer här ”allt från grundläggande levnadsvillkor såsom hälsa och överlevnad till förmedlande omständigheter som sjukvård, utbildning och kultur liksom personliga upplevelser och tillfredsställelse som en följd av t ex utbildning och kulturupplevelser”.²³ Som en konsekvens av den definitionen har författarna därför valt att undersöka en rad olika områden inom skola, fritids-och kulturliv.

Livschansbegreppet delas också in i objektiva och subjektiva. Medan de objektiva går att kvantifiera, som t ex social bakgrund, faktisk tillgång till utbildning osv innebär de subjektiva livschanserna den egna upplevelsen av vilka möjligheter man har.

I tre kommuner har i 600 högstadiel elever på totalt fem skolor besvarat en enkät med frågor om skolerfarenheter, fritids- och kulturaktiviteter. Kommunerna är valda utifrån att de representerar skilda sociala, ekonomiska och kulturella förhållanden. I Villastad dominerar välutbildade innevånare med god ekonomi. Befolkningen i Mellanstad är mestadels sysselsatta inom lägre tjänstemannayrken och arbetaryrken men där finns också en del småföretagare. Utbildningsnivån är låg jämfört med landet i övrigt. I Bruksort slutligen arbetar mer än hälften av innevånarna inom tillverkningsindustrin.

Som ett komplement till enkäten gjordes återkommande intervjuer under ett år med ett mindre antal elever på varje ort. Intervjuerna skulle bidra till en djupare förståelse om hur framförallt val av fritids-och kulturaktiviteter påverkar ungdomarnas liv och tankar.

En del av enkätfrågorna handlade om erfarenheter av skolan och framtida utbildningsplaner. Avsikten var att man ville studera skillnader och likheter dels mellan de olika miljöerna och dels mellan pojkar och flickor.

---

²³ a.a., sid 37

Den socialgruppsindelning man arbetar med är uppenbarligen akademiker, tjänstemän och arbetare, vilket motsvarar den klassificering som används när man diskuterar den sociala sammansättningen i undersökningskommunerna.

Skolframgång uttrycks i undersökningen som vilket betyg man har.

Det framgår dock inte på vilket sätt uppgifterna om betyg inhämtats, om det är medelbetyg eller betyg i vissa ämnen. Men av det material som finns drar författarna slutsatserna att den största andelen högpresterande ungdomar finns i Villastad. En större andel ungdomar från akademikerhem var duktigare i skolan jämfört med elever från lägre socialgrupper.

Det bör också noteras att flickorna i alla socialgrupper hade bättre betyg än pojkarna i motsvarande socialgrupper. Andelen lågpresterande pojkar var störst bland arbetarklassungdomarna.

Högpresterande innebär här betygen 4-5 och lågpresterande betygen 1-2.

I intervjuerna kom det fram att betygen tillmättes olika betydelse. Skolbetygen styrde inte planerna för framtiden i övre medelklassen. Låga eller medelmåttiga betyg tolkades inte som att barnen inte skulle kunna fortsätta studera. Istället anpassades strategierna efter detta, som t ex byte från treårig till tvåårig gymnasielinje för att skaffa sig bättre betyg eller med ett studieuppehåll. I lägre samhällsskikt däremot innebär låga betyg ett hinder och ett incitament mot fortsatta studier.

Författarna fann tydliga skiljelinjer mellan olika grupper högstadieungdomar beroende på social bakgrund, kön och i viss mån bostadsort. De fann också²⁴ att den klass eller det skikt som dominerar i en miljö tenderar att påverka övriga sociala gruppers attityder och förhållningssätt inom en rad företeelser i ungdomars skol-och fritidsliv.

---

24 a.a., sid 72

Övergång till högre studier

Ursprung och utbildning

I juli 1991 tillsattes en statlig utredning som fick i uppdrag att utreda i vilken utsträckning rekryteringen till högre studier är socialt snedfördelad och varför det är så. I förordet²⁵ skriver utredarna professor Robert Erikson och docent Jan O Jonsson att arbetet bedrivits som ”normal forskningsverksamhet”. Det vill säga det har inte funnits någon politiskt sammansatt referensgrupp eller krav på politisk förankring under arbetets gång. Däremot har utredningen under arbetets gång fört diskussioner med kollegor inom forskarvärlden.

Utredningen är omfattande. Här görs en kartläggning av den sociala snedrekryteringsstrukturen, förändringar över tid, internationella jämförelser och utbildningspolitiska åtgärders betydelse. I ett avsnitt analyseras hemmets betydelse.

Fokus för forskarnas intresse är vilka som fortsätter till högre studier och varför.

I direktiven angavs att utredningen skulle analysera befintligt, statistiskt material. Högskolematerialet²⁶ är en sammanställning av tre olika utbildningsregister kompletterat med uppgifter från 1990 års folk- och bostadsräkning. Materialet omfattar 225 000 individer.

---

25 Erikson, Robert & Jonsson, Jan O (1993): Ursprung och utbildning - social snedrekrytering till högre studier Stockholm. Utbildningsdepartementet. SOU 1993:85

26 a.a., sid 138

Årskurs 9-materialet²⁷ består av SCB:s årskurs 9-register kompletterat med uppgifter från 1985 och 1990 års folk- och bostadsräkningar.

Ett särskilt material har tagits fram för Stockholm, det s k Stockholmsmaterialet. Det materialet omfattar elever i åk 9 i så gott som samtliga skolor inom Storstockholmsområdet kompletterat med uppgifter om bostadsområden från Storstadsutredningen.

För att kunna studera den sociala snedrekryterings förändringar över en längre tidsperiod har ett tidsseriematerial använts. Det består av ett urval individer från SCB:s ULF-undersökningar (Undersökningar om levnadsförhållanden) 1976-90. I tidsseriematerialet ingår 80 000 individer födda från sekelskiftet fram till början av 1970-talet.

I övrigt har utredningen använt material från bl a Individualstatistikprojektet (IS), Utvärdering Genom Uppföljning (UGU) och fyra års levnadsnivåundersökningar (LNU) som gjorts av Institutet för social forskning.

Utredningen grundar således sina analyser på ett mycket omfattande material.

Social bakgrund definierar Eriksson och Jonsson som föräldrarnas samhällsklass där frågan om vilken ställning i produktionen respektive förhållandet till arbetsgivaren avgör vilken samhällsklass man tillhör. Det innebär att de dels gör en åtskillnad mellan företagare, jordbrukare och anställda, dels skiljer anställda mellan arbetare och tjänstemän. Med ytterligare några grupperingar får de till slut sju olika samhällsklasser.²⁸

Till den sociala bakgrunden hör också klassificering av föräldrars utbildning, där sex olika grupper definieras.

---

27 a.a., sid 139

28 a.a.,sid. 41

För att få en bild av vad som händer på vägen genom utbildnings-systemet väljer Eriksson och Jonsson att betrakta den sociala snedrekryteringen som en process där det finns ett antal händelser intressanta att studera. När de ser på Årskurs 9- materialet²⁹ konstaterar de att föräldrars utbildning har större betydelse för val av särskild kurs i högstadiet och betygen i åk 9 än föräldrars samhällsklass.

Samma analysmetod på högskolematerialet³⁰ visar att föräldrars utbildning har betydelse för om eleverna väljer en teoretisk eller praktiskt inriktad gymnasielinje. Och att föräldrarnas utbildning har större betydelse för elevernas betyg i gymnasiet än föräldrarnas samhällsklass.

Det är två effekter³¹ som samverkar till snedrekryteringen. Vid varje tidpunkt där ett val görs väljer elever från högre socialgrupper systematiskt mer ofta alternativ som i första hand leder till högre studier. De får också i genomsnitt högre betyg än andra på alla utbildningsnivåer.

Att föräldrarnas utbildning spelar en central roll förklarar³² Eriksson och Jonsson med att välutbildade föräldrar har större kunskap om utbildningssystemet så att de kan hjälpa sin barn i valen, att barnen går i sina föräldrars "fotspår" och gärna upprätthåller utbildningstraditionen. De har dessutom ett annat sätt att umgås med barnen, mer undervisande och mer intellektuellt stimulerande. Då en stor del av barnens inläring sker utanför skolan har det betydelse för betygen att de får hjälp med skolarbetet.

Eriksson och Jonsson visar³³ att det är stora skillnader hur elever från olika sociala klasser väljer till tre- och fyraårigt gymnasium.

---

29 a.a.,sid. 189

30 a.a., sid 191

31 a.a., sid 194

32 a.a. sid 208

33 fig 7:4, sid. 220

Genom att titta på övergången till teoretiska linjer bland pojkar och flickor födda 1976 och gruppera dem efter betygsmedelvärden och socialklassstillhörighet konstateras att för elever med höga betygsmedelvärden (4 och därutöver) är den sociala skillnaden inte särskilt stor. Om däremot betygsmedelvärdet ligger mellan 3.0 och 3.49 väljer 75 % av pojkarna från gruppen högre tjänstemän m.fl. en längre utbildning jämfört med 34 % pojkar från gruppen okvalificerade arbetare. För flickor är motsvarande siffror 64% respektive 36%.

Oavsett låga eller höga betygsmedelvärden visar resultaten att pojkar från högre samhällsklasser i större utsträckning än flickor från samma klass väljer tre/fyraårigt gymnasium. Flickor från arbetarhem väljer, trots låga betygsmedelvärden en längre utbildning i *något* större utsträckning än pojkarna i samma sociala klass.

För elever som gjort samma gymnasieval och uppnått samma betygsnivå kvarstår mönstret vid övergång till universitet. Det är pojkarna från socialklass I som i störst utsträckning väljer att gå vidare till högre studier.

Föräldrars utbildning och sociala klass påverkar barnens skolprestationer, uttryckt i betyg och utbildningsval.

Sammanfattning och avslutning

Social bakgrund

Hur den sociala bakgrunden än må definieras förefaller det som om den har en klar och tydlig genomslagskraft för elevers prestationer i skolan. Det visar såväl de exemplifierade studierna ovan som andra och tidigare utförda studier. Föräldrars utbildning och yrke påverkar barnen på flera sätt. Det påverkar betygen, val av fortsatta studier och tankarna på vad som är möjligt. Men är det egentligen utbildningen eller yrket som sådant som är det som påverkar, eller är föräldrars utbildning och yrke endast ett resultat av något som här mycket förenklat skulle kunna betecknas som förhållningssätt till det som står att finna i böckernas värld?

Flera rapportförfattare är inne på diskussioner om hemkultur eller betydelsen av ”hemmets läroplan”. Hector Pérez fann t ex en klar skiljelinje mellan de ungdomar som ägnade sig åt medelklass- respektive arbetarklasssysselsättning efter grundskolan. De ungdomar som hade sin sysselsättning inom medelklassområdet oavsett social bakgrund hade haft föräldrar som bland annat uppmuntrat till läsning.

För Horst Löfgren och Gert Löfqvist är hemkulturen ett samlingsbegrepp för sådant som kan ge ett mått på samhörighet och kontakt i familjen. De såg ett direkt samband mellan hemkultur, läsintrasse och betyg i skrivning i årskurs 6.

Lennart Grosin menar att det finns en ”hemmets läroplan” som är ett uttryck för föräldrars förhållningssätt, bland annat till

sina barns skolarbete. Men på vilket sätt hemmets läroplan egentligen samverkar med t ex socialgruppsstillhörighet och hur detta i sin tur påverkar studieresultaten³⁴ är en fråga som ännu inte fått tillräcklig belysning.

Hedvig Ekerwald myntar begreppet ”instruktiv moder”³⁵ i sin avhandling från 1983. Det betecknar en förälder som i sin vardag, i en mängd olika situationer förklarar och berättar, visar och demonstrerar, kort sagt, undervisar sina barn. Barnen vänjer sig därigenom vid att bli undervisade, och förutom att det stimulerar barnens intellektuella utveckling fungerar det också som en förberedelse för skolan. Medelklassmödrar har genom sina arbeten och utbildning både sådan kunskap och vana som gör det möjligt, och kanske också naturligt, att vara instruktiva mödrar. Ekerwald utgår ifrån att erfarenheterna från arbetslivet har en mycket stor påverkan på en människas liv. De ger t ex upphov till skilda uppfostringsmetoder som kommer att ha konsekvenser för barns utveckling, studieresultat, utbildningsval och slutligen ställning i arbetslivet.

Att hemmet kommit att få en allt större betydelse för att skapa motivation hos eleverna för vidare studier konstateras av Kjell Härnqvist,³⁶ som analyserat ett antal longitudinella undersökningar. I och med att realskolan avskaffades och ersattes med först enhetsskola och därefter grundskola ökade friheten för eleverna att välja efter egna önskemål. Det har å andra sidan inneburit att föräldrar i de högre socio-ekonomiska grupperna haft lättare att motivera sina barn än föräldrar i de lägre grupperna. Han iakttog bland annat att fler lågpresterande barn från högre socialgrupper hade planer på högre utbildning, dvs möjligheten till val utnyttjades bättre av barn från mer gynnade hemmiljöer.

---

34 Grosin, sid 53

35 Ekerwald, Hedvig (1983). Den intelligenta medelklassen. En litteraturstudie över social bakgrund och studieresultat. Stockholm. Almqvist&Wiksell International., sid 73

36 Härnqvist, Kjell: Utbildningsreformer och social selektion i Åberg, red, (1992)

Skolors och klassers sociala sammansättning

Utöver den starka påverkan föräldrars yrke och utbildning har på barnens skolprestationer finns också en del andra iakttagelser. Grosin fann i sin studie av skolklimat en skola som trots låg rang på den sociala skalan både hade ett positivt skolklimat och elever med goda medelbetyg. Jönsson m fl konstaterar att den sociala klass som dominerar i en miljö påverkar övriga attitydmässigt inom flera områden, vare sig det må gälla musiksmak eller inställning till skola och utbildning.

I en tidigare undersökning som gjordes av Göran Arnman och Ingrid Jönsson³⁷ påvisas ett starkt samband mellan prestationsnivån i klassen och klassens sociala sammansättning. ”Ju mer klassavdelningen består av elever från högre sociala skikt, desto bättre är genomsnittsresultatet för samtliga elever, oavsett socialgrupps-tillhörighet”.³⁸ De grundade sina iakttagelser på ett material som bestod av drygt 4 000 elever och deras resultat på standardprov i svenska och matematik samt betygen i dessa ämnen.

Studieresultatens konsekvenser

Det vanligaste måttet på skolframgång som använts är betyg, även om någon författare poängterar att det inte är oproblematiskt, eftersom betygen kan vara uttryck för ett varierande kunskapsinnehåll. Andra använda mått på skolframgång är resultat på standardprov och diverse test.

De betyg eleverna får tolkas olika och tillmäts olika betydelse beroende på den sociala bakgrunden. I de intervjuer som Jönsson m fl gjorde framkom att för barn i övre medelklassen var medelmåttiga eller låga betyg inget hinder för planer på fortsatta stu-

---

37 Arnman, Göran o Jönsson, Ingrid (1983): Segregation och svensk skola. En studie av utbildning klass och boende. Lund. Arkiv.

38 a.a., sid 65

dier. Där fanns lösningar och alternativ, som visserligen kunde innebära omvägar, men målet betraktades ändå som möjligt att nå.

Eriksson och Jonsson såg på övergången till tre-och fyraårigt gymnasium och fann att för pojkar som hade höga betygsmedelvärden spelade den sociala bakgrunden ingen roll för valet till teoretisk utbildning. Men för pojkar som hade medelmåttiga betyg var den sociala bakgrunden av stor betydelse för hur man valde.

Källor

Arnman, Göran & Jönsson, Ingrid (1983):

**Segregation och svensk skola.
En studie av utbildning, klass och boende.**
Lund. Arkiv.

Boalt, Gunnar (1947):

**Skolutbildning och skolresultat
för barn ur olika samhällsgrupper i Stockholm.**
Stockholm. P.A. Nordstedt & Söner.

Ekerwald, Hedvig (1983) :

**Den intelligenta medelklassen.
En litteraturstudie över social bakgrund och studieresultat.**
Uppsala. Almqvist&Wiksell International.

Eneskär, Barbro (1988):

Forskning kring standardproven i svenska 1983-1986.
Malmö. Lärarhögskolan. Pedagogisk-psykologiska problem, nr 492.

Eriksson, Robert & Jonsson, Jan O. (1993):

Ursprung och utbildning.
Stockholm. Utbildningsdepartementet. SOU 1993:85

Grosin, Lennart (1991):

Skolklimat, prestation och uppförande i åtta högstadieskolor.
Stockholm. Pedagogiska institutionen. Forskningsrapport, nr 53

Härnqvist, Kjell (1992):

Utbildningsreformer och social selektion.
I Åberg (red) Social bakgrund. Utbildning. Livschanser

Jönsson, Ingrid, Trondman, Mats, Arnman, Göran & Palme, Mikael (1993):
Skola – fritid – framtid.
Lund. Studentlitteratur.

Löfgren, Horst & Löfqvist, Gert (1989) :
Relationer mellan elevers sociokulturella bakgrund, undervisningen i skolan och elevernas skolprestationer.
Malmö. Lärarhögskolan. Pedagogisk-psykologiska problem, nr 513.

Löfqvist, Gert (1989):
Elevers bakgrund och skrivintresse.
Malmö. Lärarhögskolan. Pedagogisk-psykologiska problem, nr 516

Löfqvist, Gert (1989):
Prestationer i fri skrivning – en orsaksanalys.
Malmö. Lärarhögskolan. Pedagogisk-psykologiska problem, nr 522.

Pérez Prieto, Héctor (1988):
Eleverspektiv och skolkarriär: Planering, genomförande, bortfallsanalys samt några resultat från en enkätundersökning.
Uppsala. Pedagogiska institutionen. Arbetsrapport nr 141.

Pérez Prieto, Héctor (1989):
Genom utbildningssystemet och in i samhällsstrukturen. En empirisk analys av en grupp elevers skolkarriärer.
Uppsala. Pedagogiska institutionen. Arbetsrapport nr 144.

Åberg Rune, red. (1992):
Social bakgrund. Utbildning. Livschanser.
Stockholm. Carlssons Bokförlag.

BRITT HALLERDT

Studieresultat och social bakgrund

*— en översikt över
fem års forskning*

Vilka samband finns mellan studieresultat och social bakgrund? Är det föräldrarnas utbildning och yrke som påverkar? Finns det en »hemmets läroplan«? Vilken betydelse har klassens sociala sammansättning?

Denna översikt syftar till att ge en kortfattad och begriplig beskrivning av de senaste fem årens forskning om eventuella samband mellan social bakgrund och studieresultat.

Britt Hallerdt är universitetsadjunkt på Pedagogiska institutionen vid Uppsala universitet.

Skolverket